

สถาปัตยกรรมทั่วไปของ เขตหนองจอก

ประวัติความเป็นมา

เขตหนองจอก แต่เดิมเป็นป่ารก้างว่างเปล่ามีผู้คนอาศัยอยู่น้อยมาก ชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ ก็เรียกกันตามลักษณะภูมิประเทศ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าให้พระยาตรีพัฒนรัตนราชโกษา เป็นแม่กองจ้างชาวจีนขุดคลองขยายการคมนาคม และเพื่อประโยชน์ทางด้านยุทธศาสตร์ เริ่มตั้งแต่ปลายคลองพระโขนงหรือคลองต้นในปัจจุบันี้ ไปบรรจบกับคลองบางขนาก เมื่อขุดเสร็จแล้วเรียกว่า "คลองเจ๊ก" เพราะเป็นคลองที่ชาวจีนขุดขึ้น ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่า "คลองแล่นแลบ" เมื่อขุดคลองเสร็จและหมดภาระศึกสงครามระหว่างไทยกับเขมรแล้ว ทางราชการได้อพยพชาวไทยมุสลิม ซึ่งกวาดต้อนมาจากบริเวณ 7 หัวเมืองภาคใต้ ให้มาตั้งรกรากทำมาหากินตามบริเวณแนวคลองแล่นแลบ และในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้นเอง ได้อพยพชาวลาวที่กวาดต้อนเป็นเชลยให้มาทำมาหากินตามบริเวณคลองแล่นแลบ เช่นเดียวกัน

ต่อมาได้มีการจัดตั้งบริษัทอุบลยามขึ้นและได้รับสัมปทานให้ขุดคลองต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่การกสิกรรม มีการขุดคลองต่าง ๆ แล้วเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าจับจองที่ดิน จึงมีผู้อพยพจากที่อื่น ๆ เข้าไปอาศัยตามลำคลองลำต่าง ๆ เพื่อตั้งถิ่นฐานทำมาหากินกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณท้องที่ที่มีคนไทยพุทธคำสั่งนาได้สร้างวัดวาอารามขึ้น ชาวไทยมุสลิมก็ได้สร้างมัสยิดเพื่อประกอบพิธีกรรมทางคำสั่งนาขึ้นหลายแห่ง ต่อมาทางราชการได้จัดการปกครองเป็นหมู่บ้านตำบล ตามระเบียบการปกครองสมัยนั้น เมื่อมีประชาชนมากขึ้นทางราชการได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอในสมัยพระยาเพชรปาศีสหราชรองเมือง เป็นสมุหพระนครบาล เมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 ได้ตั้งที่ว่าการอำเภอที่ปากบึงหนองจอก ฝั่งใต้ของคลองแล่นแลบ ลำเหตุที่เรียกว่า "หนองจอก" เพราะบริเวณนั้นมีดอกจอกมากในบริเวณสาหนอง คลอง บึง ต่อมาในปีพุทธศักราช 2499 ร.ต.ต.บรรจง ธีรรัช นายอำเภอในสมัยนั้นมีความเห็นว่า ที่ตั้งของอำเภอไม่เหมาะสมกับสภาพของท้องที่ประกอบกับที่ว่าการอำเภอได้ขาดทรุดโทรมเป็นอันมาก จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไป

สร้างในที่แห่งใหม่ โดยตั้งอยู่หมู่ 2 แขวงกระทุ่มราย ซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอในปัจจุบัน
 นี้ มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่เศษ ที่ดินแปลงดังกล่าวถูกตัดแบ่งเป็น 2 ส่วน โดยถนนเชื่อมสัมพันธ์
 ที่ดินด้านทิศตะวันตก ใช้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอและบ้านพักราชการ ส่วนที่ดินด้านตรงข้าม
 ใช้เป็นที่ตั้งของศาลาประชาคม และศูนย์บริการสาธารณสุข⁽¹⁾

ที่ตั้งและการแบ่งเขตการปกครอง

เขตหนองจอกจัดเป็นเขตหนึ่งในเขตชั้นนอก ฝ่ายพระนครของกรุงเทพมหานคร ตาม
 การแบ่งพื้นที่เขตเป็นเขตชั้นใน เขตชั้นกลางและเขตชั้นนอกของกองผังเมือง สำนักปัดกรุงเทพฯ-
 มหานคร ซึ่งได้ใช้ความหนาแน่นของประชากรเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา

เขตชั้นในมีจำนวนทั้งสิ้น 11 เขต ได้แก่ เขตพระนคร สัมพันธวงศ์ ป้อมปราบ
 บางรัก ปทุมวัน พญาไท ห้วยขวาง ดุสิต คลองสาน ธนบุรี และบางกอกใหญ่

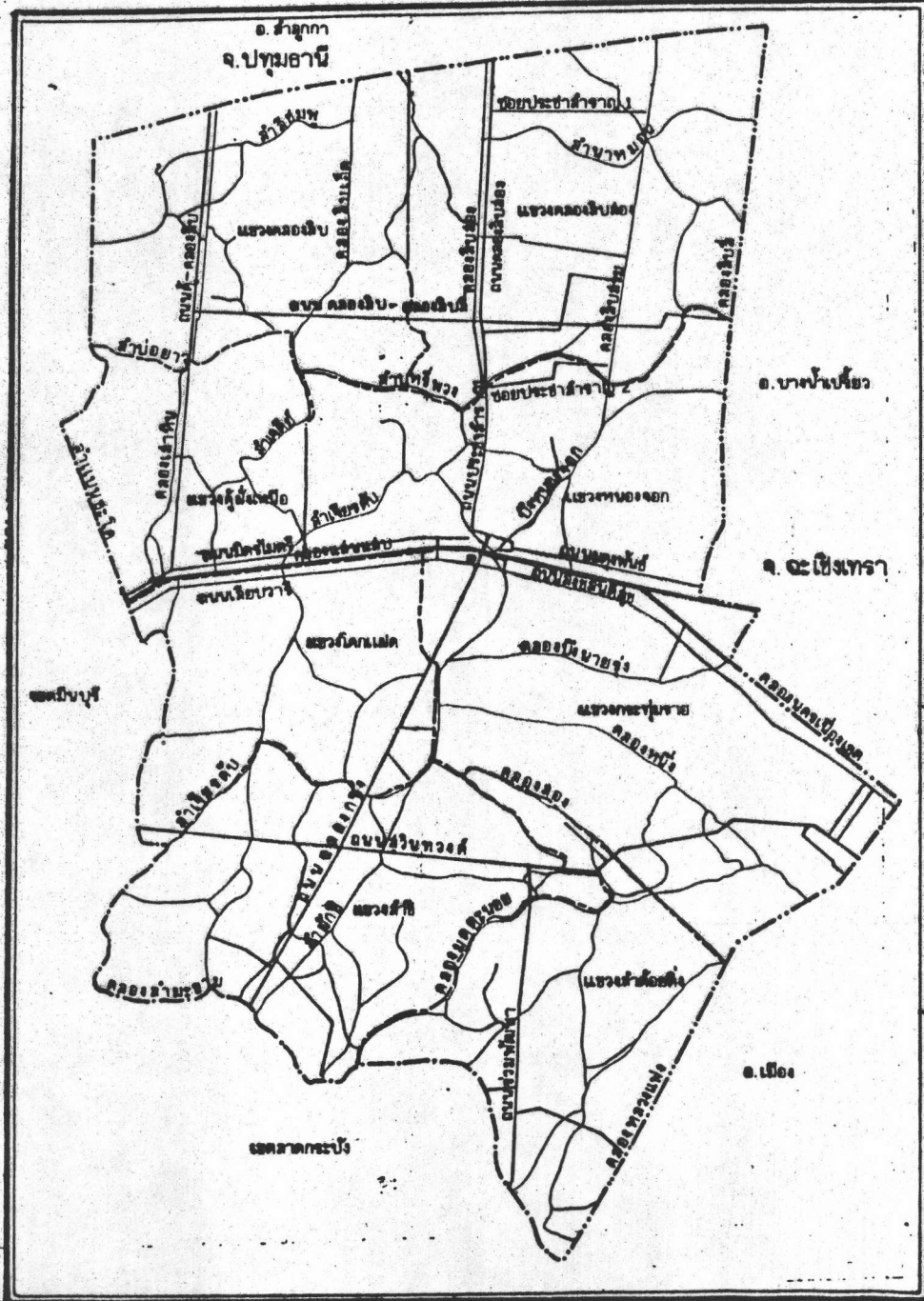
เขตชั้นกลาง มีจำนวนทั้งสิ้น 7 เขต ได้แก่ เขตยานนาวา บางกะปิ พระโขนง
 บางกอกน้อย ภาษีเจริญ และราษฎร์บูรณะ

เขตชั้นนอก มีจำนวนทั้งสิ้น 6 เขต ได้แก่ เขตหนองจอก มีนบุรี ลาดกระบัง
 ดลิ่งชัน หนองแขม และบางขุนเทียน

เขตหนองจอก มีพื้นที่ทั้งสิ้น 236.261 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก
 เสียเหนือ ของกรุงเทพมหานคร ห่างจากศาลาว่าการกรุงเทพมหานครประมาณ 60 กิโล-
 เมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ (แผนที่ 3.1)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอสาธุการ จังหวัดปทุมธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอเมืองและอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร

(1) เอกสารบรรยายสรุปของเขตหนองจอก, หน้า 1.

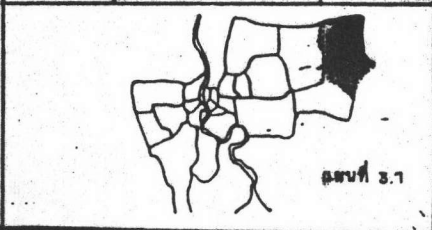
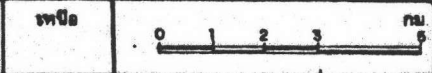
แผนที่ : ที่ตั้งและเขตการปกครอง

อ. บางบัวทอง

จ. ราชบุรี

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและสวนเมืองชั้นแรก
: กรณีศึกษาเฉพาะเขตหนองจอก

- สัญลักษณ์
- เส้นแบ่งเขต
  - เส้นแบ่งแขวง
  - ▬ ทางหลวง ถนน
  - ▬ คลอง ทางน้ำ
  - x สะพาน
  - ที่ว่าการเขต

เขตหนองจอก มีพื้นที่ 236.261 ตารางกิโลเมตร หรือ 147,663.12 ไร่ แบ่งเขต
การปกครองออกเป็น 8 แขวง 93 หมู่บ้าน ดังนี้

- 1) แขวงกระทุ่มราย ประกอบด้วย 18 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 38.132 ตาราง
กิโลเมตร
- 2) แขวงหนองจอก ประกอบด้วย 13 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 29.992 ตาราง
กิโลเมตร
- 3) แขวงคลองสิบ ประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 30.849 ตาราง
กิโลเมตร
- 4) แขวงคลองสิบสอง ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 38.867 ตาราง
กิโลเมตร
- 5) แขวงโคกแฝด ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 22.524 ตาราง -
กิโลเมตร
- 6) แขวงลำผักชี ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 33.358 ตารางกิโล-
เมตร
- 7) แขวงลำต้อยติ่ง ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 24.789 ตาราง
กิโลเมตร
- 8) แขวงคูฝั่งเหนือ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 17.750 ตาราง
กิโลเมตร

เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร เขตหนองจอก มีพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 15.06
ของพื้นที่กรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ 1,568.737 ตารางกิโลเมตร) มีพื้นที่
มากที่สุดในส่วนพื้นที่เขตต่าง ๆ ทั้ง 24 เขต ของกรุงเทพมหานคร

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะพื้นที่ของเขตหนองจอก เป็นที่ราบลุ่ม ดินตะกอนน้ำพัดพามา (Alluvial
Soils) เช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ ของกรุงเทพมหานคร และบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
เป็นดินที่เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม เป็นพื้นที่ราบและมีระดับต่ำ อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล
ไม่เกินหนึ่งเมตรครึ่ง บริเวณพื้นที่นี้ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยทางน้ำมากมาย ทั้งที่เป็นลำน้ำ

ตามธรรมชาติ และที่เป็นคูคลองที่ขุดขึ้นเพื่อใช้ในการชลประทาน ในระยะแรกที่มีการตั้งถิ่นฐานดินในบริเวณนี้ เป็นดินตะกอนที่อายุน้อย ประกอบด้วยชั้นหน้าของดินเหนียวละเอียดและตะกอนละเอียด ซึ่งเป็นดินที่อุ้มน้ำและเนื้อดินไม่อัดแน่น อันเป็นลักษณะของดินที่เกิดจากอิทธิพลของน้ำทะเลพัดพามาทับถม และจากการที่มีคลองย่อยจำนวนมาก แยกจากคลองหลัก เช่น คลองแสนแสบ คลองสำผักขี คลองสำปลาทิว ซึ่งล้วนแต่เป็นคลองที่มีน้ำตลอดปี มีสาคลองโยงติดต่อกันหลายสาย ยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สำคัญยิ่งของเขตหนองจอก มาตั้งแต่เดิมทั้งในด้านการขนส่งผู้โดยสารและการนำพืชผลออกสู่ตลาด

สภาพภูมิอากาศก็มิได้แตกต่างจากภูมิอากาศโดยส่วนรวมของกรุงเทพมหานคร คือ มีอากาศร้อนชื้น การผันแปรของอุณหภูมิในแต่ละปีมีเพียงเล็กน้อย เดือนที่ร้อนที่สุด คือเดือนเมษายน มีอุณหภูมิสูงถึง 30 องศาเซลเซียส และเดือนที่หนาวที่สุด คือเดือนธันวาคม และมกราคม ซึ่งมีอุณหภูมิลดลงประมาณ 26 องศาเซลเซียส มีความชื้นสูงโดยเฉลี่ยเกือบร้อยละ 80 ต่อปี ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 1,500 มิลลิเมตร (60 นิ้ว)

(สำเนา เล่มารงค์ 2521 : 54)

เนื่องจากพื้นที่เขตหนองจอกอยู่ไม่ไกลจากทะเลจึงทำให้ได้รับลมทะเล และความชุ่มชื้นจากไอน้ำที่ระเหยมา ดังนั้นในฤดูร้อนจึงไม่ร้อนอบอ้าวมากนัก สำหรับในฤดูฝน ฝนตกชุกสภาพพื้นที่และภูมิอากาศดังกล่าวนี้เหมาะสมสำหรับประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก

ลักษณะประชากร

ในปี พ.ศ. 2527 เขตหนองจอกมีประชากรทั้งหมด 54,952 คน ความหนาแน่นของประชากร 232 คน/กม.² คิดเป็นสัดส่วนของประชากรร้อยละ 1.06 ของประชากรกรุงเทพมหานคร (ประชากรกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2527 มี 5,174,682 คน) มีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับที่ 21 และความหนาแน่นประชากรมีน้อยที่สุดในจำนวนประชากรและความหนาแน่นของประชากรเขตต่าง ๆ ทั้ง 24 เขต ของกรุงเทพมหานคร สำหรับลักษณะการเพิ่มของประชากรในเขตหนองจอกเป็นดังนี้

ในปี พ.ศ. 2517 เขตหนองจอก มีจำนวนประชากร 46,197 คน ความหนาแน่นประชากร 195 คน/กม.² ในปี พ.ศ. 2522 มีจำนวน 50,136 คน ความหนาแน่นประชากร

212 คน/กม.² และในปี พ.ศ. 2527 มีจำนวนประชากร 54,952 คน ความหนาแน่น 232 คน/กม.² จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลา 5 ปี จากปี พ.ศ. 2517 ถึง พ.ศ. 2522 เขตหนองจอก มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น 3,939 คน ความหนาแน่นเพิ่มขึ้น 17 คน/กม.² และในช่วงระยะเวลา 5 ปีเท่ากัน จาก พ.ศ. 2522-2527 มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น 4,816 คน ความหนาแน่นเพิ่มขึ้น 21 คน/กม.² จะเห็นว่าอัตราการเพิ่มของประชากรใน 5 ปีหลังนี้สูงกว่า 5 ปีที่แล้วเพียงเล็กน้อย หรืออาจกล่าวได้ว่าในระยะเวลาที่ผ่านมา มีการเพิ่มของประชากรในเขตหนองจอกนี้น้อยมาก

ในการแบ่งกลุ่ม สามารถจัดกลุ่มความหนาแน่นของประชากรกรุงเทพมหานครได้

7 กลุ่ม คือ

- กลุ่มที่ 1 มีความหนาแน่นของประชากร 30,000-50,000 คน ได้แก่ เขต
ป้อมปราบ เขตสัมพันธวงศ์ เขตธนบุรี
- กลุ่มที่ 2 มีความหนาแน่นของประชากร 20,000-30,000 คน ได้แก่ เขต
พระนคร เขตดุสิต เขตห้วยขวาง เขตคลองสาน
- กลุ่มที่ 3 มีความหนาแน่นของประชากร 10,000-20,000 คน ได้แก่ เขตบางรัก
เขตปทุมวัน เขตยานนาวา เขตพญาไท เขตบางกอกน้อย เขต
บางกอกใหญ่
- กลุ่มที่ 4 มีความหนาแน่นของประชากร 4,000-10,000 คน ได้แก่ เขตพระโขนง
- กลุ่มที่ 5 มีความหนาแน่นของประชากร 2,000-4,000 คน ได้แก่ เขตบางเขน
เขตบางกะปิ เขตภาษีเจริญ เขตราชบุรีบูรณะ
- กลุ่มที่ 6 มีความหนาแน่นของประชากร 500-2,000 คน ได้แก่ เขตบางขุนเทียน
เขตตลิ่งชัน เขตหนองแขม
- กลุ่มที่ 7 มีความหนาแน่นของประชากรน้อยกว่า 500 คน ได้แก่ เขตหนองจอก
เขตมีนบุรี เขตลาดกระบัง

จะเห็นได้ว่า เขตหนองจอก จัดอยู่ในกลุ่มที่ 7 ซึ่งถือว่าอยู่ในกลุ่มที่มีความหนาแน่น

เบาบางมาก

ก. ขนาดของจำนวนประชากรระดับแขวงและการกระจายตัว

ในปี พ.ศ. 2527 เขตหนองจอก มีประชากรประมาณ 54,952 คน แขวงที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ แขวงกระทุ่มราย มีประชากรประมาณ 54,952 หรือประมาณร้อยละ 23.24 ของประชากรเขตหนองจอกทั้งหมด รองลงมาคือ แขวงหนองจอก และแขวงโคกแฝด สำหรับแขวงอื่น ๆ มีจำนวนประชากรไม่แตกต่างกันมากนัก คือเฉลี่ยประมาณ 5,000 คน เมื่อพิจารณาดูการกระจายตัวของประชากรจากพื้นที่พบว่า ประชากรส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่บริเวณสองฟากคลองแสนแสบ ในแขวงกระทุ่มราย แขวงโคกแฝด และแขวงหนองจอก เพราะนอกจากจะมีคลองแสนแสบที่เป็นทั้งแหล่งน้ำและเส้นทางคมนาคมทางน้ำแล้ว ยังมีถนนขนานกับคลองแสนแสบทั้งฝั่งเหนือและฝั่งใต้ คือ ถนนเสียววาริ และถนนมิตรไมตรี ประกอบกับสำนักงานเขตหนองจอก ที่ทำการของหน่วยราชการต่าง ๆ และตลาดสดก็ตั้งอยู่ในย่านเดียวกัน เป็นชุมชนเก่าแก่ ทำให้บริเวณดังกล่าวมีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากกว่าที่อื่น ๆ บริเวณที่มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่ค่อนข้างหนาแน่นอีกบริเวณหนึ่ง คือบริเวณชุมชนลำผักชี ซึ่งอยู่บริเวณคลองลำผักชี ตัดกับถนนสุรินทวงศ์ เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ริมคลอง และถนนสุรินทวงศ์ ก็เป็นถนนสายสำคัญที่เชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพมหานคร กับจังหวัดฉะเชิงเทราด้วย ส่วนบริเวณอื่น ๆ ของเขตหนองจอกโดยทั่วไปจะมีประชากรกระจายตัวอยู่เบาบาง โดยส่วนใหญ่จะอาศัยเกาะอยู่ตามริมคลอง เนื่องจากเกือบทั้งหมดของพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตร มีลำคลองใหญ่น้อยสายต่าง ๆ มากมาย

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากร เขตหนองจอก พ.ศ. 2527 จำแนกตามรายแขวง

แขวง	จำนวนประชากร	ร้อยละ
กระทุ่มราย	12,770	23.24
หนองจอก	8,310	15.12
คลองสิบ	5,458	9.93
คลองสิบสอง	5,147	9.37
โคกแฝด	7,803	14.20
คูฝั่งเหนือ	4,775	8.69
ลำผักชี	5,651	10.28
ลำต้อยติ่ง	5,038	9.17
รวม	54,952	100.00

ข. อัตราการเพิ่มประชากร

จากการศึกษาอัตราการเพิ่มจำนวนประชากรเขตหนองจอก ช่วงปี พ.ศ. 2519-2522 และช่วงปี พ.ศ. 2522-2527 พบว่า เขตหนองจอกมีอัตราการเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ 1.70 และ 1.92 ต่อปีเท่านั้น ซึ่งเป็นอัตราการเพิ่มที่ต่ำมาก ต่ำกว่าอัตราการเพิ่มของเขตอื่นนอกอื่น ๆ ของกรุงเทพมหานคร ในระยะเวลาเดียวกัน (เขตมีนบุรี มีอัตราการเพิ่มของประชากร 3.21 และ 5.47 ต่อปี เขตลาดกระบัง มีอัตราการเพิ่มของประชากร 4.14 และ 4.66 ต่อปี ในช่วงเวลาเดียวกัน) อัตราการเพิ่มในระดับต่ำเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการขยายตัวประชากรในอนาคตของเขตหนองจอกว่ายังคงอยู่ในระดับต่ำต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเขตชานนอกของกรุงเทพมหานคร ปัจจัยดึงดูดประชากรให้เกิดการอพยพย้ายเข้ามาประกอบกิจการมีน้อย เพราะหนองจอกเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ หากพิจารณาอัตราการเพิ่มประชากรเฉลี่ยเป็นรายแขวง จะพบว่า แขวงโคกแฝด และแขวงลำผักชี เป็นแขวงที่มีอัตราการเพิ่มสูงสุด คือ 3.66 และ 3.56 ต่อปี ในช่วง พ.ศ. 2522-2527 และเป็นที่น่าสังเกตว่า แขวงโคกแฝด เป็นแขวงที่มีอัตราการเพิ่มประชากรสูงกว่าแขวงอื่น ๆ มาโดยตลอด แม้ว่าจะไม่ได้เป็นที่ตั้งของชุมชน สำเหตุอาจเนื่องมาจากการขยายตัวของชุมชนออกมาทางทิศตะวันตก และตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับเขตมีนบุรี และมีเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสองสาย คือ ถนนเสียบวารี และถนนเชื่อมสัมพันธ์

ค. ความหนาแน่นประชากรรายแขวง

การพิจารณาความแตกต่างของระดับความหนาแน่นของประชากรในเขตหนองจอก เป็นรายแขวง ทำให้มองเห็นภาพรวมของการกระจายตัวประชากรในพื้นที่ได้บ้าง ในปี พ.ศ. 2527 เขตหนองจอกมีความหนาแน่นประชากร 232 คน/กม.² ซึ่งนับว่าน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับเขตอื่น ๆ ของกรุงเทพมหานคร แขวงที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุดในเขตหนองจอก ได้แก่ แขวงกระทุ่มราย มีความหนาแน่น 334 คน/กม.² ทั้งนี้เนื่องจากเป็นแขวงที่ตั้งของชุมชน สถานประกอบการ ธนาคาร และตลาดสด รองลงมาได้แก่ แขวงโคกแฝด และแขวงหนองจอก คือ 283 คน/กม.² และ 277 คน/กม.² ส่วนแขวงที่มีประชากรเบาบางที่สุด ได้แก่ แขวงคลองสิบสอง แขวงลำผักชี และแขวงคลองสิบ มีความหนาแน่นประชากร 132 คน/กม.² 169 คน/กม.² และ 176 คน/กม.²

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและรูปร่างของการตั้งถิ่นฐาน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของประชากรในเขตหนองจอก ก็เช่นเดียวกับบริเวณอื่น ๆ ของที่ราบภาคกลาง ซึ่งใช้ลำคลอง เป็นเส้นทางสำคัญในการคมนาคมขนส่ง การชลประทาน ตลอดจนใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้การตั้งถิ่นฐานเป็นรูปแบบของการตั้งเรียงรายไปตามแนวยาวของทั้งสองฝั่งคลอง เพื่อใช้ประโยชน์จากเส้นทางทางน้ำมากที่สุด ดังนั้นหมู่บ้านในอดีต จึงเป็นรูปแบบการรวมตัวเป็นกลุ่มของประชากรตามลำคลอง บริเวณศูนย์กลางของชุมชนมักเป็นบริเวณที่เป็นจุดตัดของลำคลอง และบ้านของชาวบ้านจะหันหน้าเข้าหาลำคลองทั้งสองฝั่ง ในบริเวณเขตหนองจอก ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม และมีลำคลองอยู่มามายอันเป็นบริเวณสำคัญของการตั้งถิ่นฐาน คลองสำคัญในบริเวณนี้มีประชากรหนาแน่น ได้แก่ คลองแสนแสบ อันเป็นจุดเริ่มของการชลประทานเพื่อตั้งถิ่นฐานครั้งแรก นอกนั้นได้แก่ คลองสาปลาทิว คลองนครเนื่องเขต และคลองหลวงแพ่ง ระยะเวลาที่บทบาททางถนนได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของบางบริเวณในพื้นที่ แต่สำหรับส่วนใหญ่แล้วประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกรรมยังคงเกาะติดอยู่กับลำคลอง ซึ่งเป็นหัวใจของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ถนนสายสำคัญในเขตนี้ ได้แก่ ถนนลูกรังวงศ์ ถนนเชื่อมสัมพันธ์ ถนนเสียววาริ ซึ่งตัดผ่านพื้นที่เกษตรกรรมเดิม ทำให้เกิดการโยกย้ายจากที่ดินบางบริเวณเปลี่ยนไป ซึ่งโดยมากมักจะเป็นรูปของโรงงานอุตสาหกรรม

ลักษณะอาชีพประชากร

จากเอกสารเผยแพร่ของเขตหนองจอก จำแนกอาชีพของประชากรเขตหนองจอก ได้ดังนี้

อาชีพทำนา	ประมาณร้อยละ 80
รับราชการ รับจ้าง ค้าขาย	ประมาณร้อยละ 10
ทำสวน	ประมาณร้อยละ 7
อื่น ๆ	ประมาณร้อยละ 3

จะเห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 87 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้นอาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของประชากรในเขตนี้ โดยเฉพาะอาชีพการทำนา ซึ่ง

มีถึงร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด เขตหนองจอกมีพื้นที่ทำการเกษตรกรรม 114,179.99 ไร่ หรือร้อยละ 77.32 ของพื้นที่เขตในจำนวนนี้ เป็นพื้นที่ทำนาข้าว 112,519.17 ไร่ หรือ ร้อยละ 76.44 ของพื้นที่เกษตรกรรมเขตหนองจอก การทำนาข้าวนี้ทำกระจายกันทั่วพื้นที่ใน ทุก ๆ แขวง และส่วนมากของพื้นที่ โดยเฉพาะตอนบนของเขตหนองจอกสามารถทำนาได้ปีละ สองครั้ง เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำตลอดปี อยู่ในโครงการชลประทานรังสิตใต้ ในระยะเวลาที่ผ่านมาข้าวนาประสับกับภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ และเจอปัญหาโรคและศัตรูพืช ทำให้อาณาประสับกับภาวะขาดทุน อันเป็นผลถึงภาวะเศรษฐกิจของเขตหนองจอกด้วย คือประชาชน ส่วนใหญ่ยากจน ทางราชการได้ให้การสนับสนุนเกษตรกรในด้านการศึกษาถูกจำหน่าย ให้ ส่งนักเรียนไปแนะนำแก้ปัญหาศัตรูพืช การไยยาปราบศัตรูพืช ตลอดทั้งเป็นศูนย์กลางให้ เกษตรกรรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ คือ สหกรณ์การเกษตร 1 แห่ง กลุ่มเกษตรกรทำนา 5 กลุ่ม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเขตหนองจอก 5 กลุ่ม และกลุ่มยุวเกษตรกร 7 กลุ่ม

สภาพเศรษฐกิจ

จากประชากรกว่าร้อยละ 80 ในเขตหนองจอกประกอบอาชีพเกษตรกรรม การค้า และบริการของเขตหนองจอกนี้มีลักษณะการกระจุกตัวอยู่ที่ศูนย์กลางของเขต ซึ่งมีตลาดสด ธนาคาร ร้านค้า วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษตร ขนาด ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอาจพิจารณาได้จากรายรับที่เขตเก็บได้จากภาษีและค่าธรรมเนียม ซึ่งได้แก่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีป้าย และค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมเก็บขนขยะมูลฝอย ค่าธรรมเนียมกิจการค้า ตรวจสอบอาคาร ฯลฯ ซึ่งในปี พ.ศ. 2528 เขตหนองจอกมีรายรับประมาณ 2.79 ล้านบาท เมื่อเทียบกับสัดส่วนของประชากรแล้ว จะมีรายรับเฉลี่ยประมาณ 50.73 บาทต่อประชากร 1 คน⁽¹⁾

เมื่อพิจารณารายรับของเขตหนองจอก เปรียบเทียบกับเขตชานเมืองอื่น ๆ ของ กรุงเทพมหานคร จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2525 เขตหนองจอกมีรายรับประมาณ 2.58 ล้านบาท น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับเขตชานเมืองอื่น ๆ ทั้งหมด และน้อยกว่าเขตมีนบุรี ที่อยู่ติดกันถึง 3.86 เท่า และรายรับเฉลี่ยต่อประชากร 1 คน ของเขตหนองจอกเท่ากับ 48.81 บาท/ประชากร 1 คน น้อยกว่าเขตมีนบุรีถึงคนละประมาณ 110.26 บาท ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภาวะเศรษฐกิจ ที่ต่ำที่สุดของเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร

(1) กองบัญชีและตรวจสอบ สำนักงานคลัง กรุงเทพมหานคร

การคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมในเขตหนองจอก แต่เดิมใช้ทางน้ำทางเดียว เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ลุ่ม ประกอบด้วยคลองใหญ่น้อยมากมาย การคมนาคมทางบกเพิ่งจะได้รับการพัฒนาขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ อย่างไรก็ตามการคมนาคมทางน้ำยังคงมีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการคมนาคมภายในพื้นที่ เพราะบ้านเรือนส่วนใหญ่ปลูกเรียงรายอยู่ริมคลอง

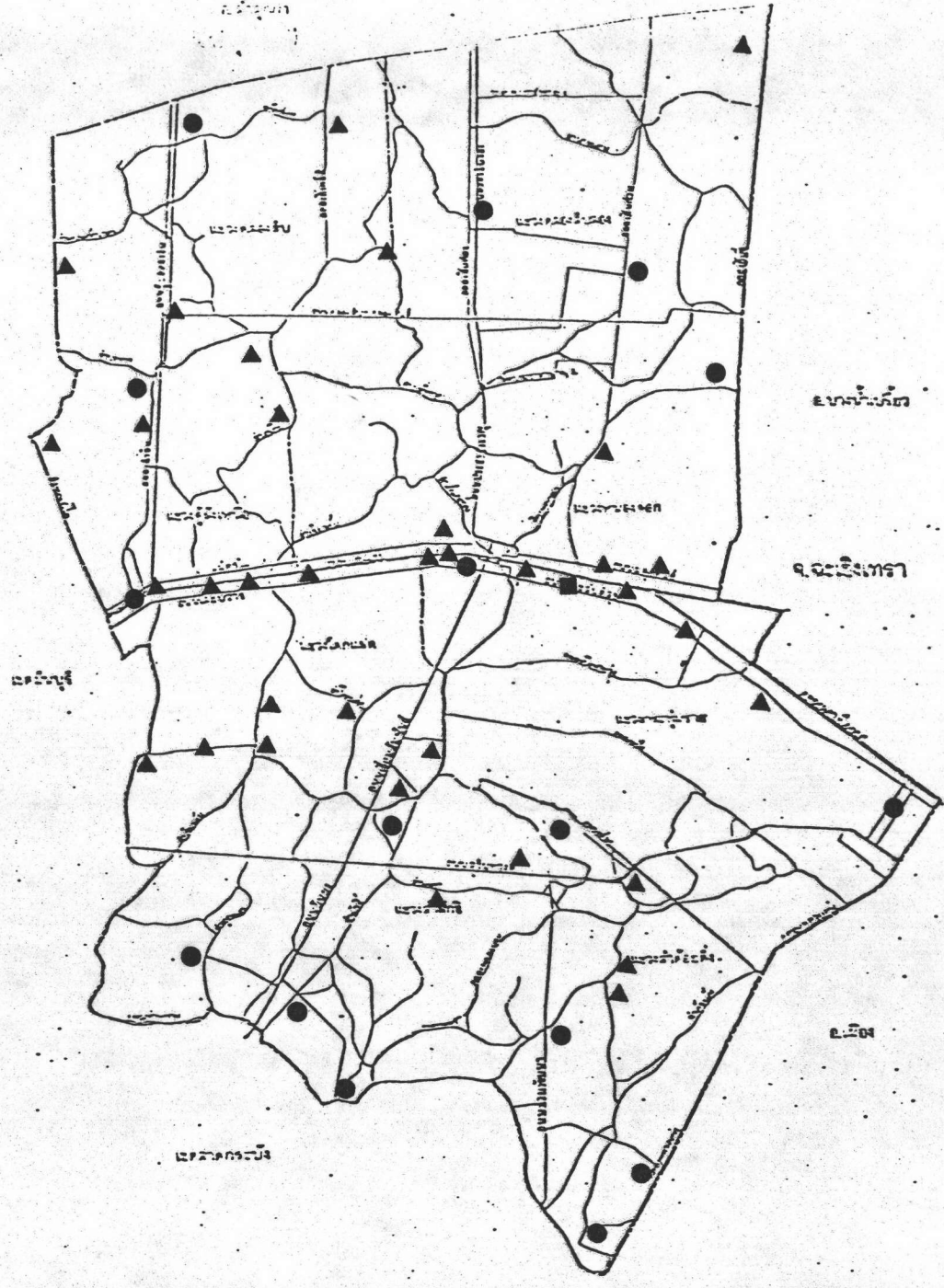
ก) การคมนาคมทางบก

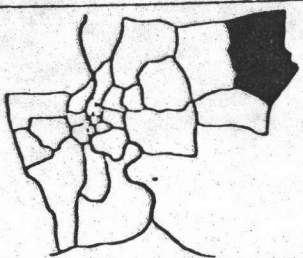
การคมนาคมทางบกของเขตหนองจอก มีถนนสายสำคัญที่เชื่อมกับพื้นที่ใกล้เคียง คือ ถนนเชื่อมสัมพันธ์ และถนนฉลองกรุง ติดต่อกันระหว่างชุมชนหนองจอกกับเขตลาดกระบัง ถนนเสียบวารี เชื่อมระหว่างเขตหนองจอกและเขตมีนบุรี ถนนประชาสำราญ เชื่อมระหว่างเขตหนองจอกกับอำเภอสาธุการ จังหวัดปทุมธานี สำหรับถนนลูกรังก็จัดเป็นถนนสายหลักอีกเส้นหนึ่งของเขตหนองจอก แต่ไม่ได้ผ่านชุมชน เป็นถนนตัดผ่านจากจังหวัดฉะเชิงเทรา ผ่านเขตหนองจอก บรรจบกับถนนรามอินทราที่เขตมีนบุรี ส่วนถนนสายรองนั้น ได้แก่ ถนนสังฆสันติสุข ถนนมิตรไมตรี และถนนผดุงพันธ์ เป็นต้น

ถนนในเขตหนองจอกมีประมาณ 136 สาย แบ่งเป็นถนนสายสำคัญ คือ ถนนสายหลัก ถนนสายรอง และถนนภายในชุมชน รวม 19 สาย ถนนย่อยอื่น ๆ ประมาณ 117 สาย รวมความยาวถนนทั้งสิ้นประมาณ 148,664 เมตร หรือ 148.6 กิโลเมตร ถนนส่วนใหญ่ในเขตหนองจอกมีผิวจราจรเป็นดินและลูกรัง เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นถนนส่วนบุคคล สำหรับถนนสาธารณะสายสำคัญภายในชุมชนจะมีผิวจราจรเป็นคอนกรีต มี 8 สาย ส่วนถนนสาธารณะสายสำคัญอื่น ๆ อีก 12 สาย จะมีผิวจราจรเป็นแอสฟัลท์ ความกว้างของผิวจราจรของถนนสายสำคัญกว้าง 7-10 เมตร ถนนสายรองกว้างประมาณ 5-6 เมตร ถนนย่อยแยกกว้างประมาณ 3-4 เมตร

ข) การคมนาคมทางน้ำ

ในเขตหนองจอกการคมนาคมทางน้ำมีความสำคัญต่อชุมชนไม่ยิ่งหย่อนกว่าการคมนาคมทางบก เนื่องจากเขตหนองจอกมีโครงข่ายคลองเป็นจำนวนมาก คลองเหล่านี้ถูกใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการคมนาคมขนส่ง และเพื่อการเกษตรคลองในเขตหนองจอกมีประมาณ 80 คลอง คลองสายสำคัญจะอยู่ในความดูแลของกรมชลประทาน ได้แก่ คลองแสนแสบ คลอง

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชั้นนอก กทม. กรณีศึกษาเฉพาะเขตหนองจอก	
	แผนที่ 3.3
มาจากรั้ว	
	● วัด ▲ มัสยิด ■ คริสตจักร
	▲ วัด ● มัสยิด ■ คริสตจักร
	▲ วัด ● มัสยิด ■ คริสตจักร

ลำปลาทิว คลองนครเนื่องเขต คลองหลวงแพ่ง เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีคลองในโครงการชลประทานรังสิตไต้ คือ คลองแก้ว คลองสิบ คลองสิบเอ็ด คลองสิบสอง คลองสิบสาม และคลองสิบสี่ คลองเหล่านี้นอกจากจะใช้ประโยชน์ในด้านเกษตรกรรมแล้วยังมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการคมนาคมด้วย เนื่องจากเป็นคลองสายใหญ่ มีน้ำไหลตลอดปี และทุกคลองมีประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมฝั่ง โดยเฉพาะริมฝั่งคลองแสนแสบ จะมีความหนาแน่นของประชากรสูงมากสำหรับคลองอื่น ๆ เช่น คลองสำหีน คลองสำเจดีย์ สำเสียวระดับ สำไทโร สำต้อยตั้ง สำตาสี-ร้องไห้ เป็นคลองที่อยู่ในความดูแลของเขตนองจอก คลองเหล่านี้สามารถเชื่อมกับคลองสายหลักได้ ดังนั้นนอกจากจะได้ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรแล้ว ยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมด้วย เนื่องจากชุมชนที่เกาะตัวอยู่ตามลำน้ำเหล่านี้หลายชุมชนยังไม่มีเส้นทางถนนจึงยังคงใช้ทางน้ำเป็นหลัก

การสาธารณสุข

การให้บริการด้านการสาธารณสุข ในเขตนองจอก อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานอนามัย กรุงเทพมหานคร มีโรงพยาบาลชุมชนนองจอก 1 แห่ง และมีศูนย์บริการสาธารณสุขสาขาตั้งอยู่ตามแขวงต่าง ๆ อีก 8 แห่ง คือ

1. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาสำพะอง หมู่ 7 แขวงสำผักกึ
2. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาสำผักกึ หมู่ 9 แขวงสำผักกึ
3. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาโคกแฝด หมู่ 2 แขวงโคกแฝด
4. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาคลองสิบ หมู่ 8 แขวงคลองสิบ
5. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาคลองสิบสอง หมู่ 4 แขวงคลองสิบสอง
6. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาคู้ฝั่งเหนือ หมู่ 3 แขวงคู้ฝั่งเหนือ
7. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขากระทุ่มราย หมู่ 12 แขวงกระทุ่มราย
8. ศูนย์บริการสาธารณสุข สาขาสำต้อยตั้ง หมู่ 4 แขวงสำต้อยตั้ง

การศึกษา และคำสนัลสถาน

การศึกษาและคำสนัลสถาน บริการด้านการศึกษาที่สำคัญที่สุดในพื้นที่ที่มีลักษณะสังคม เป็นสังคมชนบทหรือกึ่งชนบทเช่น เขตหนองจอก คือการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือการประถมศึกษา ซึ่งเป็นหน้าที่ของสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร เขตหนองจอก มีโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร ล่อนในระดับ ป.1-ป.6 จำนวน 37 แห่ง อยู่กระจายตามบริเวณชุมชนหนาแน่นต่างๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะอยู่ในบริเวณวัดหรือติดกับวัด มีโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา ล่อนในระดับ ม.1-ม.6 จำนวน 1 แห่ง และโรงเรียนของเอกชน 5 แห่ง มีนักเรียนทั้งหมด 6,919 คน ครู 484 คน คิดเป็นสัดส่วนครู 1 คนต่อนักเรียน 14 คน

ในด้านการค้าสนา ประชากรนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 75 นับถือศาสนาพุทธประมาณร้อยละ 20 อีกประมาณร้อยละ 5 จะเป็นผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ โดยมีสถิติ จำนวน 34 แห่ง โดยตั้งอยู่ในแขวงโคกแฝด 11 แห่ง แขวงหนองจอก 5 แห่ง แขวงสาต้อยตั้ง 5 แห่ง แขวงคลองสิบ 4 แห่ง แขวงคู้งเหนือ 4 แห่ง แขวงกระทุ่มราย 3 แห่ง แขวงคลองสิบสองและแขวงสำนักชัยอีกแขวงละ 1 แห่ง มีวัดพุทธค้าสนา 15 แห่ง สำนักสงฆ์ 1 แห่ง และคริสต์จักรจำนวน 1 แห่ง

การให้บริการด้านสาธารณูปโภค

ก. ประปา การให้บริการแก่ประชากรในเขตหนองจอก เดิมเป็นงานของลูกาภิบาล และเปลี่ยนมาเป็นหน้าที่ของเขตโดยการสูบน้ำจากคลองแสนแสบ กรองแล้วจ่ายไปตามท่อ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2524 การประปานครหลวงรับโอนกิจการการประปามาจากเขต ได้ทำการวางท่อประปาไปยังถนนผดุงพันธุ์ ถนนลู่กุลดี ถนนลูกาภิบาล ถนนเสียบวารี และถนนเชื่อมสัมพันธ์ เพื่อขยายการให้บริการ น้ำประปาแก่ชุมชนหนองจอก และได้ตั้งโรงกรองน้ำบริเวณแยกถนนลู่กุลดี สามารถผลิตน้ำประปาได้วันละ 10,000 ลูกบาศก์เมตร มีผู้ใช้น้ำประปาในชุมชนหนองจอก ประมาณ 300 ราย และจะเพิ่มขึ้นโดยเพิ่มขึ้นปีละ 20 ราย จะเห็นได้ว่าเขตหนองจอกมีผู้ใช้ น้ำประปาน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชุมชนส่วนใหญ่เกาะตัวอยู่ริมฝั่งคลอง ประชากรมีความเคยชินกับการใช้น้ำในคลอง เหตุผลอีกประการหนึ่งคือน้ำประปาไม่เป็นที่นิยม เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการติดตั้งสูง เนื่องจากบ้านเรือนอยู่กระจัดกระจายกันมาก สำหรับชุมชนอื่น ๆ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก เขตหนองจอกแก้ปัญหาด้วยการขุดน้ำบาดาลให้

ข. ไฟฟ้า ปัจจุบันประชาชนในเขตหนองจอกมีไฟฟ้าใช้เกือบทั้งหมด ถึงแม้ว่าชุมชนส่วนใหญ่จะเกาะติดกับคลอง เป็นส่วนใหญ่ ยังขาดเลขทะเบียนบ้านเท่านั้น ซึ่งขณะนี้เขตหนองจอกกำลังดำเนินการประสานงานกับการไฟฟ้านครหลวง เพื่อให้ประชาชนมีไฟฟ้าใช้เต็มพื้นที่เขต

ค. โทรศัพท์ เดิมประชาชนในเขตหนองจอกยังไม่มีโทรศัพท์ใช้เพื่อการติดต่อสื่อสาร เนื่องจากไม่มีตู้สาย เขตหนองจอกได้แก้ปัญหา โดยการติดตั้งวิทยุโทรศัพท์ใช้ ต่อมาปี พ.ศ. 2525 องค์การโทรศัพท์ได้ขยายบริการออกมา โดยตั้งชุมสายเคลื่อนที่ ณ แขวง กระทุ่มราย สามารถให้บริการโทรศัพท์ได้ในเขตชุมชน และแนวถนนสายสำคัญที่มีเคเบิลโทรศัพท์ผ่าน ได้แก่ ถนนสุวินทวงศ์ ถนนเชื่อมสัมพันธ์ ถนนเสียบวารี ถนนผดุงพันธ์ ถนนลู่กลดี และถนนลูขาทิบาล

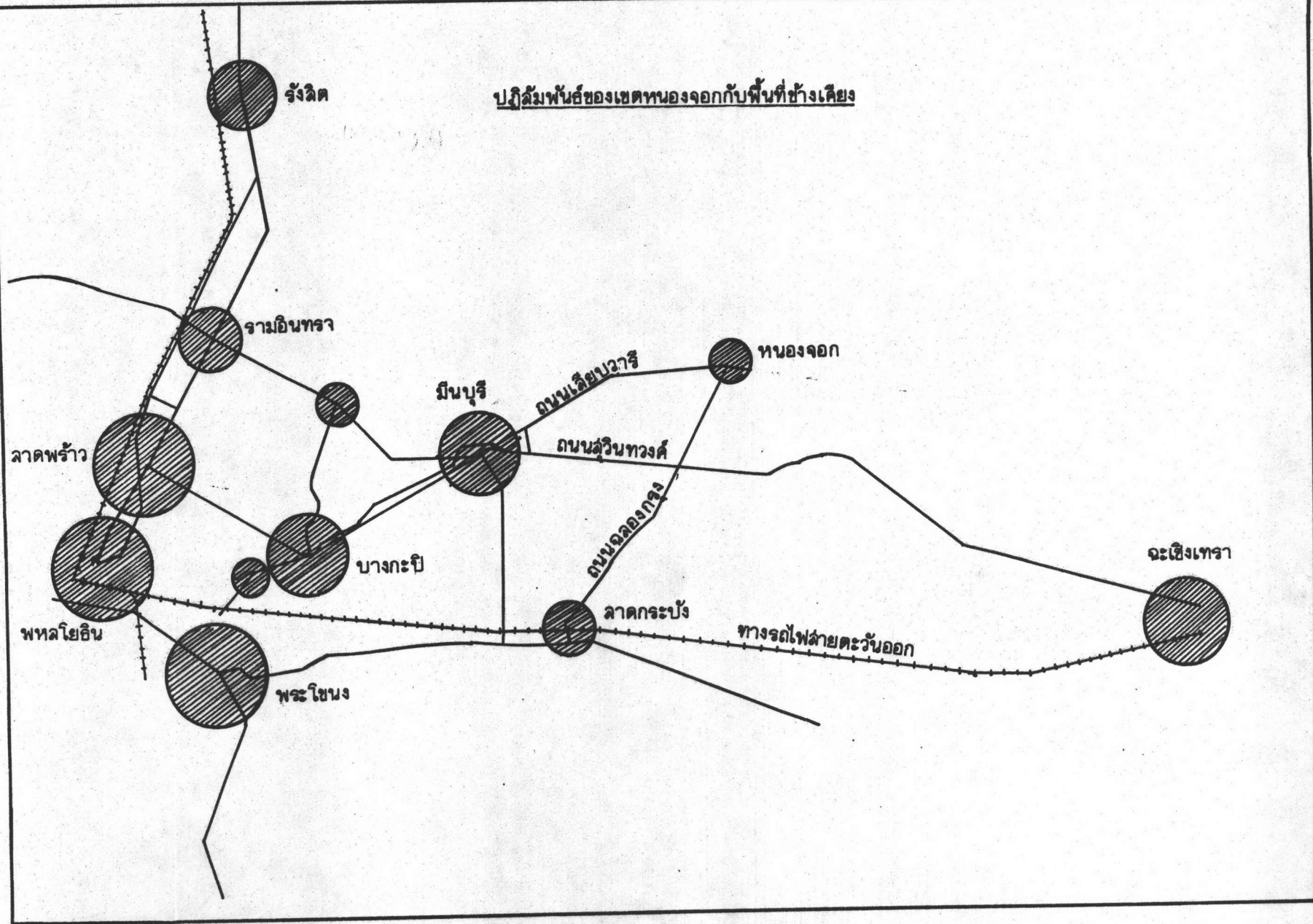
ปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ของ เขตหนองจอกกับพื้นที่ข้างเคียง

ปฏิสัมพันธ์ทางกายภาพ เมื่อดูความเป็นไปได้ในการติดต่อระหว่างเขตหนองจอกกับพื้นที่ชุมชนข้างเคียง จะเห็นว่าการติดต่อกับศูนย์กลางภายในกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มจากอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ลาดพร้าว พระโขนง จะมีศูนย์กลางชุมชนกระจายต่อเนื่องตามแนวถนนสายที่ต่อออกมา เช่น ถนนพหลโยธิน ลู่ขุมวิท ลาดพร้าว รามอินทรา รามคำแหง จนถึงเขตชานเมืองชั้นนอกฝั่งตะวันออก จะมีศูนย์กลางชุมชนมีนบุรี ชุมชนหนองจอก และชุมชนลาดกระบัง จะเห็นว่าชุมชนหนองจอกถูกกีดกันด้วยระยะการเดินทางจากพื้นที่เข้าสู่เขตชั้นใน และในทางกลับกันอิทธิพลของศูนย์การค้า บริการและแหล่งงานต่าง ๆ ที่ส่งผลมายังชุมชนข้างเคียงจะลดน้อยเมื่อระยะทางห่างออกไป ดังนั้นเขตหนองจอกจึงได้รับผลของการแผ่อิทธิพลจากเขตชั้นในกรุงเทพมหานครในระดับที่ต่ำมาก ศูนย์ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงและมีอิทธิพลต่อเขตหนองจอกได้แก่ ชุมชนมีนบุรี ชุมชนลาดกระบัง และอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีถนนเชื่อมต่อได้แก่ ถนนสุวินทวงศ์ ถนนฉลองกรุง และถนนเสียบวารี แต่จังหวัดฉะเชิงเทราก็มีอิทธิพลต่อเขตหนองจอกน้อยกว่า เนื่องจากระยะทางที่ห่างออกไป

ปฏิสัมพันธ์ของประชากร เขตหนองจอกกับพื้นที่ข้างเคียง เส้นทางที่มีบริการขนส่งสาธารณะระหว่างเขตหนองจอกกับพื้นที่อื่นโดยตรงมีเพียง 2 เส้นทางคือ รถประจำทางสาย 131 และรถเมล์เล็กสองแถว เชื่อมระหว่างสำนักงานเขตหนองจอกและมีนบุรี แต่เดิมมีเรือประจำทางวิ่งตามคลองแสนแสบจากเขตหนองจอกถึงมีนบุรี ซึ่งปัจจุบันได้เลิกกิจการไปแล้ว จากการสอบถามคนขับรถสองแถวปรากฏว่า ประชาชนในเขตหนองจอกบางส่วนจะเดินทางไปมาระหว่างเขตหนองจอก

ปฏิสัมพันธ์ของเขตหนองจอกกับพื้นที่ข้างเคียง

และเขตมินบุรีเพื่อไปทำงาน นำที่ชลไปจำหน่าย เนื่องจากการเดินทางที่สะดวก ส่วนการติดต่อรหว่าง เขตหนองจอกกับลาดกระบังและจะ เจริญ เทราจะมีบ้าง เป็นส่วนน้อย การบริการอื่น ๆ เช่น บริการสาธารณสุข ตลาด ร้านค้า ของ เขตหนองจอกก็มีเพียงพอที่จะให้บริการแก่คนในพื้นที่ ดังนั้นเมื่อดูปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ของ เขตหนองจอกกับพื้นที่ข้างเคียงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า เขตหนองจอกเป็นลักษณะของสังคมชนบทที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวออกมาจากชุมชนอื่นใกล้เคียง